

ВБИВСТВО МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ: ГЕНЕЗИС РОЗВИТКУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНОМ ПРАВOM ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

У статті висвітлено історію розвитку кримінальної відповідальності за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини з найдавніших часів до кінця XIX ст. за кримінальним правом зарубіжних країн.

Ключові слова: історія розвитку, кримінальне право, кримінальна відповідальність, вбивство, матір, новонароджена дитина, покарання.

I. Вступ

Представники різних галузей науки – юристи, філософи, соціологи й психіатри протягом багатьох століть досліджують природу і причини злочинності, особу злочинця, його вину. Не лишаються осторонь і питання особливої частини кримінального права, зокрема вбивство. Особливе місце серед умисних вбивств посідає такий його привілейований вид, як вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини.

II. Постановка завдання

Метою статті є виявлення закономірностей, властивих кримінальному праву щодо встановлення відповідальності за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини від стародавнього світу до кінця XIX ст.

III. Результати

Історична пам'ять зберегла закони, що карали за вбивство. Серед злочинів проти особи воно завжди посідало перше місце. Проте слід зазначити, що вбивство новонародженої дитини – це один з тих злочинів, до якого неоднозначно ставилися у різні епохи. Це зумовлено суперечностями у поглядах на суспільну небезпечність зазначеного діяння на різних етапах розвитку суспільства.

Появі кримінально-правових норм про відповідальність за дітовбивство передували довгий шлях розвитку релігійних, моральних та правових звичаїв.

У стародавньому світі набуло розповсюдження право батьків розпоряджатися життям своїх дітей, отже, вбивство новонародженої дитини зазвичай не каралося. Навпаки деякі мислителі того часу, такі як Платон, Аристотель, Цицерон висловлювалися на користь припустимості дітовбивства. Платон вважав, що дітовбивство є необхідним засобом для підтримання якості життя громадян, при чому йшлося про вбивство

дітей з нижчого класу і дітей, народжених з вадами розвитку [3, с. 8].

Дітовбивство, вчинене батьками, визнавалося природним проявом необмеженої батьківської влади. Так, у своєму дослідженні М. М. Гернет зазначав, що вбивство дитини було розповсюджено у народів, що знаходилися на низькому щаблі культурного розвитку, а отже, не могло викликати у них ані морального, ані юридичного засудження [2, с. 1].

Законодавчі обмеження свавілля батьків щодо дітей з'явилися трохи згодом. Наприклад, у римському праві дітовбивство не тягнуло жодної кримінальної відповідальності, якщо воно вчинювалося батьком дитини. Тим не менш вбивство матір'ю своєї позашлюбної дитини каралося відповідно до *lex Cornelia*. У імператорський період у Римі встановлювалися суворі покарання за вчинення цього злочину за *lex Pompeja de parricidiis* [12, с. 42].

У стародавньому Єгипті за вбивство своїх дітей смертна кара не призначалася, проте винні батьки повинні були тримати три дні та три ночі труп дитини. За дотриманням виконання цього покарання слідувала спеціальна варта. Мотивом такого покарання єгиптяни вважали, що той, хто дав життя, не може бути покараний стратою за те, що життя відібрав.

У подальшому законодавчі уявлення про дітовбивство визначаються ставленням християнської релігії до цього діяння. Засудження суспільством вбивства як дитини в утробі (аборт), так і новонародженої дитини пов'язане із появою та поширенням християнства. Церква та її канонічне право вкрай негативно ставилися до дітовбивства. Християнська релігія розглядає будь-яке кровопролиття як тяжке порушення волі Божої. Воно є першим проявом гріхопадіння людини. Уже в Нагірній проповіді, появу якої зазвичай відносять до 30 р. н.е., Ісус Христос каже: "Ви чули, що сказано: Не вбивай, а хто вб'є, підлягає суду".

Заборону на дітовбивство знаходимо і в Ученні Господа, переданого народам через 12 апостолів (Дідахе), – найбільш ранній (кінець I – початок II століття) з відомих пам'яток християнської писемності катехитичного характеру, а також пам'ятці церковного права і богослужіння. Друга заповідь другого розділу Дідахе говорить: “Не вбивай дитяти в зародку і народженого не вбивай” [10].

Жінки-християнки, винні у вбивстві своїх новонароджених дітей, підлягали довічному церковному покаранню. Канонічне право встановлювало, що лише, якщо вбивство було вчинене матір'ю внаслідок бідності, покарання могло бути менш суворим (десять років церковного заточення – епітімії).

Пізніше, коли християнство стало головною європейською релігією, духівництво виступало прибічником більш жорстких заходів щодо винних у вчиненні цього злочину. Канонічне право набуло швидкої рецепції світським законодавством. В законодавчих пам'ятках періоду Середньовіччя вбивство новонародженої дитини батьками було одним з найтяжчих злочинів. Суворі покарання за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини встановлювали Бамберзьке уложення 1507 р., Кароліна (Уложення Карла V 1532 р.).

Відповідно до ст. XXXI Кароліни жінка, що зловмисно, таємно та за власною волею вб'є свою дитину, яка вже отримала життя, підлягає покаранню у вигляді погребіння заживо та пробивання колом [5, с. 130]. Альтернативним покаранням Кароліна передбачала утоплення дітовбивць.

На думку деяких дослідників, ці документи передбачали відповідальність за вбивство незаконно народжених дітей [2, с. 24]. Ця точка зору видається спірною, оскільки власне термін “незаконно народжений” в них відсутній.

У середньовічній Франції законодавче вирішення питання про вбивство новонародженої дитини вирішувалося згідно з едиктом короля Генріха II 1556 р. Його зміст дає змогу дійти висновку, що цей документ був засобом боротьби не лише із вбивствами позашлюбних дітей, а й з порушеннями церковних заповідей про необхідність хрещення немовлят.

Баварський кодекс 1756 р. передбачав застосування смертної кари за вчинення цього виду злочину, причому способи її виконання відрізнялися жорстокістю, що було характерним для кримінального права того часу. Обов'язковою умовою відповідальності був мотив вчиненого вбивства – страх або сором. Причому підвищена відповідальність мала місце у разі, коли потерпілий від злочину був позашлюбною дитиною. Проте згодом Кримінальний кодекс Марії Терезії 1768 р. передбачав пом'якшення покарання

за вбивство матір'ю позашлюбної дитини порівняно з дитиною, народженою у шлюбі: четвертування або колесування за вбивство законородженої дитини та просте відрубання голови – за вбивство позашлюбної дитини відповідно. Навряд чи з позицій сучасного права таке виконання смертної кари можна визнати не таким суворим. Якщо вбивство дитини було вчинене з особливою жорстокістю, або дитина не була похрещеною, виконання смертної кари було більш жорстоким.

Щодо подальшого розвитку європейського кримінального права зі встановлення відповідальності за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, зазначимо, що у II половині XVIII ст. набули поширення ідеї італійського публіциста, правознавця та громадського діяча Чезаре Беккарія, який у своєму трактаті “Про злочини і покарання” писав: “Дітовбивство є також наслідком безвихідного становища, в яке поставлена жінка, що піддалася слабкості або насильству. Жінка, яка розривається між власною ганьбою і смертю істоти, нездатної відчувати страждання, хіба не віддасть перевагу вона цю останню неминучим стражданням, які очікують її і її нещасний плід? Крайшим засобом попередити цей злочин є, на мою думку, ефективні закони, що захищають слабких від тиранії” [1, с. 72]. Отже, вчений вважав за можливе карати дітовбивць лише за умови ефективної системи профілактики цих злочинів.

У 1786 р. ідеї Ч. Беккарія знайшли відображення у першому сучасному кримінальному кодексі, який було видано у Тоскані Великим Герцогом Леопольдо.

Подальші спроби реалізувати ідеї гуманістів були здійснені баварським ученим-криміналістом А. Фейєрбахом – відомим представником класичної школи кримінального права. Він був автором популярного на той час підручника з кримінального права, який являв собою коментований проект кримінального кодексу з детальним аналізом аналогів римського права. Цей проект був затверджений як Кримінальне уложення Німеччини 113 р. Фейєрбах обґрунтовував більш м'яке покарання за дітовбивство [11, с. 256].

І. Кант вважав незлочинним вбивство немовляти, народженого поза шлюбом, оскільки дитина з'явилася поза законом, а отже, й поза його охороною. Отже, в таких випадках законодавець не в змозі визначати покарання за її “знищення” [4, с. 371].

Вплив цих наукових ідей на європейське законодавство того часу був підставою для суттєвих змін до регламентації відповідальності на вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини.

У період буржуазних революцій з'явилася тенденція щодо звуження переліку злочинів, що караються смертною карою, зокрема вбивства матір'ю новонародженої дитини. Суттєво раніше, аніж на території Російської імперії, дітовбивство визнається привілейованим, а не як кваліфікованим злочином.

На користь "пом'якшувального" ставлення до дітовбивства вплинули досягнення медичної науки XVIII ст. Було встановлено, що пологи можуть несприятливо вплинути на психофізичний стан жінки й позбавити її в певних випадках здатності усвідомлювати свої дії. Поведінку жінок після пологів намагалися пояснити з використанням вчення про неосудність. Сутність наукових дискусій полягала в тому, чи можна пояснити дітовбивство порушеннями психіки матері, тобто психофізичними факторами, або йдеться про фактори соціальні (бідність, страх, сором за позашлюбну вагітність тощо).

Отже, звернемося до праць учених-психопатологів того часу. Р. Краффт-Ебінг оцінював стан жінок під час пологів як певні психопатологічні зміни у вигляді минулих розладів психіки, болючої несвідомості. На його думку, такий стан жінки певним чином зумовлено соматичним та психічним впливом самого пологового акту на організм жінки [7, с. 149]. На такі чинники наголошують й інші медичні дослідники, зокрема Платнер, Ерг, Зимерлінг.

Отже, під впливом медичної науки кримінальне право європейських держав поступово визнає вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини привілейованим злочином.

Зокрема, в Англії вперше спробу пом'якшити покарання за дітовбивство зробили у проекті Кримінального уложення 1880 р., який, на жаль, так і не став законом. До прийняття Закону про дітовбивство 1922 р. вбивство новонародженої дитини вважалося перед умисним і каралося смертною карою. Однак судова практика внесла свої корективи. У багатьох випадках прецедентна система права дозволяла судам приймати іноді різні та прямо протилежні обвинувальні вироки. Відповідно до офіційної статистики з 1905 р. по 1921 р. до 59 жінок із 60 звинувачених у вчиненні цього злочину покарання у вигляді смертної кари було замінено тюремним ув'язненням відповідно до рішення суду присяжних [6, с. 134].

У 1922 р. така судова практика знайшла законодавче закріплення у Законі про дітовбивство. Цей акт статутного права передбачав декілька обставин, за наявності яких вбивство новонародженої дитини розглядали як привілейоване. Насамперед такою обставиною був особливий психофізичний стан матері дитини. Треба було встановити, що матір ще не прийшла до тями після по-

логів, отже, її душевний стан був порушений.

Друга обставина була пов'язана із віком дитини. Труднощі в кваліфікації цього злочину були пов'язані з тим, що Закон 1922 р. не окреслював віку потерпілої дитини. Отже, це питання виносилося на розсуд судді із врахуванням усіх обставин вчиненого злочинного діяння. У цій ситуації позиції медицини та юриспруденції не співпали.

Зокрема, один з таких випадків наводить Ф. М. Решетніков у своєму дослідженні. Відповідно до англійської медицини період новонародженості становить 16 днів. У справі REX проти Donoghue у 1927 р. Кримінально-апеляційний суд встановив, що немає доказів, на підставі яких суд присяжних має визнати одномісячну дитину новонародженою, отже, визнав мати дитини винною не у привілейованому, а й тяжкому вбивстві [9, с. 11].

В іншій справі йшлося про вбивство дитини у віці трьох тижнів. Суддя, що головував під час розгляду справи, вказав на можливість збереження особливого стану матері й визнав таке вбивство привілейованим [8, с. 164].

Ця невідповідність між періодом новонародженості та післяпологовим станом матері, що може мати місце довший період, була причиною внесення змін до законодавства Англії. Наразі чинним є Закон про дітовбивство 1936 р.

Подібним чином розвивалося німецьке законодавство. За вчинення матір'ю цього злочину передбачалося покарання у вигляді каторжних робіт терміном від 2 до 20 років. Покарання за дітовбивство було пом'якшено також за законодавством Нідерландів, Іспанії, Швейцарії тощо.

Так, Кримінальний кодекс Іспанії 1870 р. передбачав відповідальність за цей злочин у ст. 416, відповідно до якої дітовбивство – це вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини для приховання свого безчестя. Карався цей злочин тюремним ув'язненням. Новелою іспанського законодавства з точки зору юридичної техніки було те, що співучасниками злочину могли бути родичі по висхідній лінії.

Проте пом'якшення покарання за цей злочин не було характерним для законодавства усіх європейських країн того часу. Зокрема, Кримінальний кодекс Франції 1810 г. визнавав вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини кваліфікованим різновидом умисного вбивства, що карався також смертною карою. При цьому обтяжуючою обставиною тут був той факт, що мати "ліквідує" громадянський стан немовля. Закон 1824 р. вніс зміни до законодавства, передбачивши можливість заміни смертної кари каторжними роботами на невизначе-

ний термін, якщо суб'єктом злочину була жінка, яка заслуговувала на поблажливість.

Тим не менш, як свідчить французька судова практика XIX ст., суди зазвичай виправдовували жінок, винних у цьому злочині. І лише Закон 1901 р. вніс зміни до КК Франції, згідно з яким цей злочин було визнано привілейованим.

IV. Висновки

Проведений аналіз, починаючи з еволюції юридичної думки стародавнього світу і закінчуючи прогресивними поглядами мислителів XIX ст., дає змогу констатувати інертне, але стабільне становлення інституту відповідальності за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини.

Отже, навіть короткий аналіз джерел церковного права показує, що якщо в період раннього середньовіччя церква загрожувала за цей злочин ще відносно м'якими покараннями, то пізніше покаранням є кваліфіковані види страти.

У період буржуазних революцій у Європі з'явилася тенденція щодо звуження переліку злочинів, що караються смертною карою, зокрема вбивства матір'ю новонародженої дитини. Суттєво раніше, аніж на території Російської імперії, дітовбивство визнається привілейованим, а не кваліфікованим злочином.

Список використаної літератури

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа. – Москва : Стело БИМПА, 1995. – 304 с.
2. Гернет М. Н. Детоубийство: социологическое и сравнительно-юридическое исследование : с приложением 12 диаграмм / М. Н. Гернет. – Москва : Типография Императорского Моск. ун-та, 1911. – 318 с.
3. Игнатов А. Н. Уголовный закон охраняет права несовершеннолетних / А. Н. Игнатов. – Москва : Юрид. лит., 1971. – 88 с.
4. Кант И. Собрание сочинений : в 8 т. / И. Кант. – Москва : Чоро, 1994. – Т. 6. – 613 с.
5. Каролина. Уголовно судебное уложение Карла V / перевод, предисловие и примечания проф. С. Я. Булатова. – Алма-Ата : АН Казахской ССР, Институт философии и права, 1967. – 152 с.
6. Кенни К. Основы права / К. Кенни. – Москва : Изд-во иностр. лит., 1949. – 599 с.
7. Краффт-Ебинг Р. Судебная психопатология. Перевел с примечаниями и дополнил по русскому законодательству Александр Черемшанский, директор больницы Всех Скорбящих в С.-Петербурге. С приложением "Материалов для русской судебно-психиатрической казуистики" / Р. Краффт-Ебинг. – Санкт-Петербург : Типо-лит. Шредера, 1895. – 672 с.
8. Полянский Н. Н. Уголовное право и уголовный суд Англии / Н. Н. Полянский. – Москва : Юрид. лит., 1969. – 306 с.
9. Решетников Ф. М. Особенная часть уголовного права зарубежных государств (преступления против личности) / Ф. М. Решетников. – Москва : Юрид. лит., 1976. – 80 с.
10. Учение Господа, (переданное) народам через 12 апостолов (Дидахе). Памятник датируют и 90-ми годами, и 120–170 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vehi.net/apokrify/didahe.html>.
11. Фейербах П. А. Уголовное право: книга вторая, содержащая положительную или особенную часть уголовного права : с приложением Российских уголовных законов, к каждому преступлению по рознь относящихся. – Санкт-Петербург : Типография Гос. Коммерц-Коллегии, 1811. – 342 с.
12. Шаргородский М. Д. Преступления против жизни и здоровья / М. Д. Шаргородский. – Москва : Юридическое издательство МЮ СССР, 1948. – 512 с.

Стаття надійшла до редакції 25.05.2015.

Семенюк И. С. Убийство матерью своего новорожденного ребенка: генезис ответственности по уголовному праву зарубежных стран

В статье исследуется история развития уголовной ответственности за убийство матерью своего новорожденного ребенка с древних времен до конца XIX в. по уголовному праву зарубежных стран.

Ключевые слова: история развития, уголовное право, уголовная ответственность, убийство, мать, новорожденный ребенок, наказание.

Semenyuk I. Infanticide: the Genesis of Responsibility in Criminal Law of Foreign Countries

The article investigates the history of criminal responsibility for the infanticide from ancient times to the end of the nineteenth century under the criminal law of foreign countries.

Infanticide has been practiced on every continent and by people on every level of cultural complexity, from hunters and gatherers to high civilization, including our own ancestors. Rather than being an exception, then, it has been the rule.

There is ample historical evidence to document the incredible propensity of parents to murder their children under an assortment of stressful situations. In nineteenth century England, for example, infanticide was so rampant throughout the country that a debate over how to correct the problem was carried out in both the lay and medical press. An editorial in the respected medical journal Lancet

noted that "to the shame of civilization it must be avowed that not a State has yet advanced to the degree of progress under which child-murder may be said to be a very uncommon crime.

Infanticide has pervaded almost every society of mankind from the Golden Age of Greece to the splendor of the Persian Empire. While there are many diverse reasons for this wanton destruction, two of the most statistically important are poverty and population control. Since prehistoric times, the supply of food has been a constant check on human population growth. One way to control the lethal effects of starvation was to restrict the number of children allowed to survive to adulthood. Darwin believed that infanticide, "especially of female infants," was the most important restraint on the proliferation of early man.

In Europe, after the spread of the Christianity, according to the canon law, the infanticide was regarded as a murder of a relative, which was punished by serious, often cruel sanctions.

In England the major source for knowledge of infanticide lies in the legal records of the ecclesiastical and secular courts. It is thus important to establish the legal position in relation to infanticide. As far as we can see there was no specific civil offence of infanticide in England before 1623. It would appear that until then, the matter was either dealt with by the Church, or might possibly come to the courts as an ordinary case of homicide.

Key words: *history of development, criminal law, criminal responsibility, infanticide, mother, newborn baby, punishment.*